Personspørgsmål | Sproget har altid været en central slagmark for identitetsspørgsmål, og nu er **de personlige stedord** sendt i felten. Men taber man vigtige bastioner, når man vil erobre nyt land? En sprogforsker, en sociolog og en filosof kaster lys over slaget

Kønskampen er kommet til stedordene

Johannes Baun
baun@k.dk

Der går en overraskende, men relativt lige linje fra fru konsulinde Holm i "Matador" til nutidens nonbinære. Konsulinden omtales aldrig med sit fornavn, Oda, for det er ikke hendes identitet, og på samme måde ønsker de nonbinære i dag ikke at blive omtalt som mænd eller kvinder, for de to kasser rummer ikke deres identitet.

Til gengæld skiller vejene, når alternativet til den givne identitet skal findes. For hvor Oda ser sig selv som noget ganske bestemt, nemlig konsul Holms hustru, er de nonbinære lige præcis *ikke* noget bestemt, og det er et sproghistorisk nybrud. I hvert fald kan seniorforsker ved Dansk Sprognævn Eva Skafte Jensen ikke erindre andre eksempler på, at man sprogligt har defineret sin identitet i form af en negation.

Men det er det, der sker, når studerende gør undervisere opmærksomme på, hvordan de ønsker at blive omtalt, eller når mailsignaturer suppleres med oplysninger om "foretrukne stedord". Her udskiftes de kønnede pronominer "hun/hende" og "han/ham" med de kønsneutrale "de/dem". Så hvis man med de nye stedord vil sige, at "han elsker hende", hedder det, at "de elsker dem".

"Historien er fuld af historier om kvinder, der var ambitiøse på deres mænds vegne – de kunne dårligt være det på egne vegne. Men de kunne gifte sig til et navn og arbejde for, at det også førte noget større med sig," siger Eva Skafte Jensen. Det ændrede sig, da kvinderne i det 20. århundrede bevægede sig ud på arbejdsmarkedet. Dermed begyndte en kønskamp ført på sprogfornyelse.

"I 1970'erne var det vigtigt i kønskampen, at man holdt op med at bruge kønnede erhvervsbetegnelser. Derfor blev det forbudt ved lov at avertere efter en rengøringsdame. I stedet skulle man avertere efter en rengøringsassistent. Jeg er født i 1966, og man slog sig på lårene, for det lød for tosset. Hvorfor skulle en politimand være politibetjent?"

Målet i 1970'erne var en udvidelse af normalitetsbegrebet, og det gjaldt alt fra udseende til adfærd, påklædning og jobvalg, fortæller Eva Skafte Jensen. Men hun mener, at kønsstereotyperne har slået igen og i dag begrænser den yngre generations udfoldelsesmuligheder. I det offentlige rum er mænd blevet utroligt ens, kvinder ligeså.

"Så måske er det kampen for et bredt normalitetsbegreb, der kommer igen. Nu gælder det bare pronominerne, hvor man gerne selv vil bestemme, hvem man er, og hvad man er."

Han og hun bliver til de

Når seksuelle minoriteter taler om identitet, bruger de udtrykket "det tildelte køn". Det er det køn, jordemoderen konstaterer ved fødslen på baggrund af de ydre kønsorganer. Men selv om det i Danmark er et fåtal – en halv procent af befolkningen – der som nonbinære eller transkønnede ikke føler overensstemmelse mellem det "tildelte" køn og det "oplevede" køn, er der stadig flere, der markerer, at de ikke ønsker at blive omtalt med kønnede stedord som han/hun og ham/hende.

"Det er led i en global udvikling, og det er en frihedskamp," siger sociolog Cecilie Nørgaard, der har beskæftiget sig med køn og kultur i 20 år og tidligere på året fik udgivet bogen "Han hun hen".

"Rent biologisk har der altid været flere køn, men kulturelt har vi ikke haft plads til det. Men nu ser vi et opgør med de kasser, som har været tilgængelige. Det er både biologi og kultur, som er til diskussion og forhandling."

Hvor nonbinære og transseksuelle for få årtier siden blev set som en slags landsbytosser, kan de i dag møde ligesindede på internettet og spejle deres mikroidentitet i globale sammenhænge. Derfor er der med ønskerne om nye personlige stedord flere ting på spil, mener Cecilie Nørgaard.

"De unge i dag er den første generation, der har mulighed for at være i verden på andre måder end den kønsstereotype, kønsopdelte og kønshierarkiske lyserøde/lyseblå, så man skal ikke tage kønskampen ud af sprogfornyelserne. Dele af bevægelsen er en samfundskritik og et opgør med bred uligestilling. Men som de gamle rødstrømper sagde, er det private politisk og det politiske privat, og derfor er kønskampen og det eksistentielle nært forbundet. I dag kan man være til på mange måder. Nogle foretrækker at gå med noget andet tøj, andre ønsker sig nye pronominer, atter andre vælger at få foretaget kirurgiske indgreb. Det er en skøn blanding af kønskamp og eksistentiel frihedskamp."

ILLUSTRATION: RASMUS JUUL

De nye personlige pronominer

Ifølge LGBT+ Danmark bruges følgende personlige pronominer i Danmark: De/dem/deres, hun/hende/hendes, han/ham/hans, hen/hem/hens, den/den/dens, høn/høn/høns, xe/xem, ne/nem/nirs, ze/zem/zems.

Politiken bringer for tiden en række interviews og indlæg fra nonbinære og bruger i artiklerne de nye personlige pronominer.

På Twitter og i mailsignaturer noterer stadig flere deres "foretrukne pronomen".

I Tyskland er der debat om flertalsformer, og det anses flere steder for politisk korrekt at skrive eksempelvis "Schauspieler*innen".

KILDER: LGBT+ DANMARK OG POLITIKEN

Individet som kunstværk

Men måske vinder de unge i dag ikke kun noget. Måske taber de også et og andet. Det mener i hvert fald Bent Meier Sørensen, professor i filosofi og ledelse på CBS, Handelshøjskolen i København. For ham at se har de yngre generationer underlagt sig en langt værre herre end de kønnede stedord, nemlig den franske filosof Michel Foucaults tanke om, at individet skal skabe sig selv som et kunstværk. Før Foucault fremsatte sin idé omkring 1980, havde ungdomsoprøret afvist enhver given sandhed og gjort op med kristendommens forestilling om en større autoritet. Tilbage stod det blanke lærred.

"Et kunstværk rummer i udgangspunktet hverken køn eller stedord. Det er så radikalt nyt, at det unddrager sig alle kategorier. Denne selvskabelse gælder nu for alle mennesker. Hvis de så ikke refererer til eksisterende kategorier som mand og kvinde, skal de tilmed skabe nye kategorier for at kunne se sig selv som kunstværker.

Men jeg tror ikke, vi understøtter nonbinæres inklusion ved at tilbyde dem en uendelig række af nye kategorier, for fejltagelsen ligger meget tidligere, nemlig i kravet om, at de skal skabe sig selv. Det er jo et ekstremt krævende påbud, som vi skal forholde os kritisk til, fordi det er negativt defineret: Du skal skabe dig selv som noget helt andet, end du kan se her. Hvis enhver skal skabe sig selv som et kunstværk, bliver det til en masse kunstværker, som ingen orker at se."

Og så har opgøret med de kønnede stedord den paradoksale konsekvens, at jo mere man forsøger at unddrage sig kønskategorierne, jo større bliver opmærksomheden på netop køn.

Eva Skafte Jensen fra Dansk Sprognævn mener, at de stadig mere detaljerede identiteter, der udmøntes i det støt voksende lgbt+-alfabet, kan ende med at virke mod hensigten:

"Det rummer en risiko for fremmedgørelse, som kan virke modsat den tilsigtede effekt. Jeg talte for nylig med en 23-årig kvinde, der som teenager i nogle år definerede sig selv som biseksuel, men siden oplevede det som et begrænsende stempel. Nu vil hun hellere bare være sig selv."

Under alle omstændigheder kræver sprogfornyelsen ifølge Eva Skafte Jensen tilvænning:

"Ved store sproglige omvæltninger er der altid en pris at betale, og der er altid to fløje: Dem, der gør modstand, og dem, der ikke gør. I 1970'ernes diskussion om jobtitler var det de progressive, der løb af med sejren. Hvad der sker i forhold til de personlige pronominer, afhænger af, hvad samfundet er villigt til. Nogle steder fornemmer jeg den fornødne samarbejdsvilje, andre steder er folk ligeglade, og så er der nogle, der er direkte imod forandringerne."

> **Det er en glidebane generelt at mistænke, at nogen med sproget vil andre mennesker det ondt.**
>
> BENT MEIER SØRENSEN, PROFESSOR I FILOSOFI OG LEDELSE

Er sprogforskeren tøvende i forhold til fremtiden, er sociolog Cecilie Nørgaard mere sikker på vindretningen.

"Når udviklingen forandrer normerne, som det sker lige nu, forandres vores sproglige strukturer også, og så sætter det markante aftryk på både nutid og fremtid. Sprog kan forandre samfund, og de nye pronominer er tegn på, at vi er ved at skabe en verden, hvor man kan være til på andre måder end som 'hun' og 'han'. Det vil medføre en mere flydende, mindre binær kommunikation i forhold til køn. Men læringskurven er enormt stejl, så vi risikerer, at nogle bliver tabt, mens andre kører med 800 kilometer i timen."

Når man nederst i mailsignaturer kan støde på "foretrukne stedord", handler det ikke om, hvordan man *til*-tales – vi siger stadig du, undtagelsesvis De til hinanden – men om hvordan man *om*-tales. For mange begynder kampen om pronominerne netop dér, og ifølge Cecilie Nørgaard er det da også kun rimeligt at ville bestemme, hvordan andre omtaler en:

"Vi har alle ret til at være den, vi oplever at være. Vi har ikke definitionsmagten over samfundet, men over os selv og vores eget liv. Man kan ikke bestemme, hvad andre mennesker skal mene, synes eller gøre. Men man kan forvente grundlæggende respekt og empati i det menneskelige møde," mener hun.

(Mis)tillid til sproget

Desværre har også dét en pris, siger professor Bent Meier Sørensen. De fleste mennesker vil gerne være høflige, men dette område er et minefelt, hvor mange er bange for at træde ved siden af. Derfor kan vi risikere, at en del mennesker vil være bange for overhovedet at tale om eller til nonbinære af frygt for reaktionerne. Dermed risikerer man, at tilliden mellem de talende eroderer.

"Løgstrup taler om, at vi i sproget har tillid til, at den anden i udgangspunktet vil mig det godt, men hvis vi opgiver den tillid, falder sproget sammen, for sproget er baseret på tillid. Og så holder vi op med at tale sammen. De oprindelige stedord er jo ment som inkluderende, for vi kan inkludere selv mennesker, vi ikke kender ved navn, ved at sige han eller hun om dem. Sproget skal selvfølgelig forny sig og respektere nye måder at tale om andre på.

Men det er en glidebane generelt at mistænke, at nogen med sproget vil andre mennesker det ondt. Der er en fare for, at vi mister tilliden til sproget, fordi vi på den måde mistænker de andre for med sproget at ville lukke nogen ude.

Men sproget har den modsatte natur: Sproget er inkluderende." ■

Professor: Jeg var forbløffet over, at folk kunne hidse sig så meget op

En e-mail om personlige stedord sendte for to år siden institutleder **Mette Sandbye** ud i en shitstorm. Men de nye hensyn giver mening, mener hun

Johannes Baun
baun@k.dk

Selv så hun det blot som endnu en af de mange mindre ting, man tager ansvar for som leder på et universitet.

Men da professor ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab på Københavns Universitet Mette Sandbye i august 2019 som institutleder sendte en e-mail til de ansatte og bad dem tage hensyn til nonbinære og transpersoner ved at indhente de studerendes ønsker til brug af personlige pronominer, undgå kønnede betegnelser og spørge, hvis man var i tvivl, kastede det omfattende mediedækning og heftig kritik af sig. Hvorfor tog hun overhovedet sagen op?

"Jeg havde gennem et halvt års tid lagt mærke til, at kolleger fra udlandet under deres e-mailsignatur angav 'preferred pronouns', altså hvilke stedord, de ønskede, at man brugte om dem. Jeg hørte om lignende ønsker i mine voksne døtres omgangskredse og via ansatte på instituttet, så jeg sendte e-mailen, for at vi i fællesskab kunne forholde os til ønskerne. Det handlede om at få skabt en opmærksomhed omkring det her nye kønsfelt. Jeg er glad for, at jeg fik bragt det op, men det er ikke mig, der skal være bannerfører for den her sag. Jeg er bare bannerfører for at være på et universitet, hvor man har en inkluderende kultur."

> **Jeg er glad for, at jeg fik bragt det op, men det er ikke mig, der skal være bannerfører for den her sag.**
>
> METTE SANDBYE, PROFESSOR VED INSTITUT FOR KUNST- OG KULTURVIDENSKAB, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Du fik massiv kritik udefra, men hvilke reaktioner oplevede du internt?

"Nogle syntes ikke, der var et problem, andre var glade for, at det blev adresseret. Men der var ingen større instituttdiskussion, snarere en forbløffelse over, at omverdenen kunne hidse sig så meget op."

En del nonbinære ønsker mindre fokus på køn, men øger de nye pronominer ikke netop den opmærksomhed?

"Lige i den situation øgede det opmærksomheden – på godt og ondt. Men hvis man skal være inkluderende, implicerer det en opmærksomhed på køn.

Jeg tager ikke stilling til, hvad nogen vil kaldes, jeg har det bare sådan, at hvis nogen vil imødekommes på en anden måde end normen, vil jeg gerne lytte, forstå og handle på det. Det koster ikke mig noget, for jeg repræsenterer majoriteten."

Brugen af de/dem handler ikke om tiltale, men om omtale – vi siger stadig "du" til hinanden. Er det rimeligt at ville bestemme, hvordan andre omtaler en?

"Det er i hvert fald rimeligt at gøre opmærksom på, hvad man foretrækker. I dagligdagen er det intet problem, og hvis man glemmer at bruge de personlige pronominer, som folk ønsker, bliver de jo ikke sure."

Hvilke erfaringer har I gjort jer de seneste par år?

"Det har været stille og roligt og helt uproblematisk. Jeg aner ikke, hvor mange det drejer sig om, men vi har både ansatte og studerende, som det er relevant for. Den gruppe har samfundet også fået øje på.

I den senere tid er en række udenlandske skuespillere og sangere stået frem som nonbinære, så det er et fænomen, der er kommet til at fylde meget mere og har fået større opmærksomhed. Der var vi en slags *first movers*."

Hvordan tror du det her emne kommer til at udvikle sig?

"I forbindelse med priden i august var der masser af interviews med personer, der oplevede sig selv som andet end han eller hun eller havde en seksualitet, der ikke var orienteret mod det andet køn.

Der er kommet et meget mere komplekst køns- og seksualitetsbillede, end da jeg var ung, og det er kommet for at blive." ■

▲ **Der er kommet et meget mere komplekst køns- og seksualitetsbillede, siger professor og institutleder Mette Sandbye. – Foto: Sigrid Nygaard.**